УДК.341.23

ЮРТАЄВА К.В.,

ад'юнкт кафедри кримінального права і кримінології Національного університету внутрішніх справ

МІСЦЕ СКОЄННЯ ЗЛОЧИНУ МІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ І ЙОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Поширення у другій половині XX століття злочинів міжнародного характеру змушує по-новому переглянути положення кримінальних законодавств країн світу.

Цілком зрозуміло, що жодна держава не здатна самостійно протидіяти транснаціональній злочинності. Це поставило світове співтовариство перед завданням створення правової й організаційної бази для боротьби зі злочинами міжнародного характеру. Однак прийняття низки процесуальних заходів про переслідування і порядок видачі злочинців між державами виявилося недостатнім для вирішення цієї задачі, тому, починаючи з 20-х років XX сторіччя, почався рух по уніфікації матеріального кримінального права.

Ідея створення єдиного правого простору аж ніяк не нова. Перші кроки в цьому були зроблені ще у древні часи, коли держави для забезпечення своєї цілісності та безпеки почали встановлювати дипломатичні стосунки між собою. Самою ранньою міжнародною угодою, що торкається кримінально-правових питань, став договір 1296 року до н.е. між єгипетським фараоном Рамзесом II і хетським царем Хаттушилем III, у якому окремою статтею передбачалася взаємна видача політичних злочинців [1, с. 15]. Філософське обґрунтування існування наднаціонального права можна зустріти вже в працях учених XVIII сторіччя. Так, И.Кант розділяв усі форми правового стану на три ієрархічні, взаємозалежні складові – публічне право, міжнародне право та право держави народів чи право громадянина світу - і вказував, що при відсутності хоча б однієї, будівлю всіх інших форм буде неминуче підірвано і, в кінці кінців, зруйновано [2, с. 343].

На сьогоднішній день більшість політично розвинених країн світу є учасниками численних конвенцій різного рівня для боротьби зі злочинами міжнародного характеру, що спрямовані на певну уніфікацію

національних кримінально-правових систем. Стаття 31 Угоди ЄС прямо пропонує державам-членам Союзу зблизити їх національне кримінальне право для поліпшення співробітництва і взаємодопомоги у сфері боротьби зі злочинністю [3, vii]. Передбачається використання єдиного нормативного визначення складів таких злочинів як відмивання грошей, які отримані злочинним шляхом, торгівля людьми, наркотиками і зброєю, комп'ютерні злочини, підроблення грошових знаків. Однак, з питань характеристики деяких елементів складів злочинів міжнародного характеру, їх кваліфікуючих ознак, призначення виду і міри покарання, які не врегульовані у міжнародних правових актах, держави керуються правилами національних правових систем. Особливо великі розбіжності виявляються між кримінальними законодавствами країн англосаксонської і романогерманської систем права, зближення яких, на думку професора І.Д. Козочкіна, в близькому майбутньому «уявляється досить ефемерним» [4, с. 5]. У зв'язку з цим, питання визначення місця скоєння злочинів міжнародного характеру і відповідно встановлення юрисдикції держави стосовно таких злочинних посягань має важливе значення.

У радянській науковій літературі питання визначення місця скоєння злочину розглядалося у двох аспектах: 1) при аналізі об'єктивної сторони складу злочину (А.Н. Трайнін, А.А. Піонтковський, В.М. Кудрявцев, Г.В. Тімейко, А.Н. Наумов, К.Л. Акоєв та інші); 2) при визначенні дії кримінальних законів у просторі (Н.Ф. Кузнєцова, М.І. Блум, Я.М. Брайнін, М.І. Ковальов та інші). Злочини міжнародного характеру підпадають під загальні правила визначення місця скоєння злочину, розроблені у радянський період розвитку науки кримінального права, але маючи певні особливості, надають додаткового значення цьому елементу об'єктивної сторони. Таким чином, на меті цієї статті є виявлення особливостей визначення та кримінально-правового значення місця скоєння злочинів міжнародного характеру на сучасному етапі розвитку правової науки.

Зупинимося лише на основних аспектах кримінально-правового значення місця скоєння злочину міжнародного характеру для міжнародної практики боротьби зі злочинністю.

У першу чергу встановлення місця скоєння злочинів міжнародного характеру необхідно для їх правильної кваліфікації. Як і в загальнокримінальних злочинах, місце є факультативною ознакою складів злочинів міжнародного характеру і набуває статусу обов'язкової ознаки лише у випадках, які передбачені міжнародними або національними правовими актами. Прикладом тут можуть слугувати лише деякі склади злочинів такі як: торгівля людьми (за законодавством України не-

обхідне встановлення факту переміщення потерпілого через державний кордон України), контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Крім того, відповідно до п. 1 ст. 64 Кримінально-процесуального кодексу України визначення і доказування місця скоєння злочину при проведенні досудового слідства, дізнання і розгляду справи в суді є необхідною умовою забезпечення його всебічного, повного й об'єктивного розгляду.

У міжнародних правових актах зустрічаються також випадки, коли місце скоєння злочинів прямо передбачається у диспозиції статті. Насамперед, це стосується територій мігруючого характеру (повітряних і морських суден міжнародного сполучення). Наприклад, у Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, встановлюється кримінальна відповідальність за скоєння «акту насильства у відношенні особи, що знаходиться на борту повітряного судна в польоті». Необхідність встановлення місця скоєння злочину міжнародного характеру в інших випадках випливає з особливого правового режиму території, на якій він вчиняється (відкрите море, континентальний шельф).

Необхідність визначення місця скоєння злочину міжнародного характеру, як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони, також впливає і на встановлення елементів суб'єктивної сторони складу злочину. Так, суб'єкт злочину повинен усвідомлювати, що злочин скоюється у зазначеному в диспозиції статті місці, або мати можливість усвідомлювати цей факт.

Але й у тих випадках, коли місце не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину міжнародного характеру, його визначення є важливим етапом притягнення особи до кримінальної відповідальності. Воно також тісно пов'язане з встановленням кримінальної юрисдикції держави щодо злочинного діяння, визначенням виду і міри покарання, умов і місця його відбування.

Таким чином, спрацьовує один з основних принципів кримінального права і кримінального законодавства - принцип залежності кримінальної відповідальності від місця скоєння злочину [5, с. 4]. Щодо злочинів міжнародного характеру, даний принцип має як внутрішньодержавне, так і зовнішньодержавне значення. На національному рівні він знайшов своє відображення в ст.ст. 6-9 Кримінального кодексу України, що регламентують принципи чинності кримінального закону в просторі щодо суспільно небезпечних діянь, скоєних як на території України, так і за її межами. Подібні положення так чи інакше закріплені в кримінальних законодавствах більшості країн світу.

Складність визначення місця скоєння злочинів міжнародного характеру пов'язана в основному з тим, що ці злочини, які є частиною транснаціональної злочинності, за визначенням професора Сальдана, є багатотериторіальними. Він характеризував транснаціональні злочини як «делікти юридичні, соціологічні або антропологічні, елементи яких розсіяні між різних держав і рас» [6, с. 28]. У даному випадку термін «багатотериторіальність» використаний у широкому значенні, що означає вихід елементів складу злочину міжнародного характеру за межі юрисдикції однієї держави. Це може відображатися у характері об'єкта посягання або особливостях об'єктивної сторони злочину. Так, виготовлення фальшивих доларів може відбуватися в Україні, а шкода від цього буде завдаватися фінансовій системі США і світовій економіці в цілому, навіть за умови, що фальшиві банкноти не залишать меж України. Тому злочини міжнародного характеру можуть визнаватися такими, навіть якщо вони скоюються на території однієї держави. Все ж таки більшість з них скоюється на території декількох держав, що значно ускладнює визначення місця їх скоєння і встановлення стосовно них юрисдикції держав.

На сьогоднішній день у національних законодавствах країн світу переважає змішана теорія (теорія єдності або теорія повсюдності) [7, с. 129] визначення місця скоєння злочину. Вона спрямована на найповніше забезпечення інтересів держави, яка так чи інакше постраждала від суспільно небезпечних наслідків скоєного злочину. Українські законодавці також керувалися цією теорією при прийнятті Кримінального кодексу 2001 року. Так, у ст. 6 КК України закріплено, що «злочин вважається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено та території України», або ж «якщо його виконавець чи хоча б один із співучасників діяв на території України».

Положення змішаної теорії визначення місця скоєння злочину були розроблені на початку XX століття. Фактично до неї одночасно прийшли вчені різних країн світу. Вона повною мірою охоплює усі випадки виходу за межі держави триваючих, продовжуваних злочинів, а також злочинів з формальним і матеріальним складом. Проте, часті випадки, коли декілька держав визнають злочин скоєним на своїй території і кожна претендує на право здійснення своєї кримінальної юрисдикції. Оскільки злочини міжнародного характеру торкаються інтересів декількох країн і всього світового співтовариства в цілому, колізії юрисдикцій різних держав є досить частим явищем.

Міжнародне кримінальне право не дає чіткого розмежування компетенції різних держав щодо можливості притягнення особи, що скої-

ла злочин міжнародного характеру, до кримінальної відповідальності. Найчастіше міжнародні конвенції передбачають цілу низку опцій, що дозволяють за різними критеріями встановити юрисдикцію стосовно злочину міжнародного характеру. Наприклад, Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом передбачає, що «кожна держава-учасник вживає такі заходи, які можуть виявитися необхідними для встановлення її юрисдикції щодо злочинів», передбачених даною конвенцією, а це можливо у випадках: якщо злочин скоєний на території цієї держави; злочин скоєний громадянином цієї держави або ж проти нього; якщо злочин скоєний проти державного або урядового об'єкта цієї держави за кордоном; злочин скоєний при спробі примусити цю державу зробити яку-небудь дію або утриматися від неї і т.п. Таким чином, при визначенні юрисдикції стосовно злочинів міжнародного характеру і місця їх скоєння часто вирішальне значення надається не фактичному місцю скоєння злочинного діяння, а місцю настання суспільно небезпечних наслідків. Ця позиція ще більше обґрунтована через розвиток інформаційних технологій, коли вже не має значення, де знаходиться злочинець географічно.

Ще однією проблемою, що виникає при визначенні місця скоєння злочинів міжнародного характеру, є розходження в системах кримінальних покарань різних країн світу. Міжнародне кримінальне право у більшості випадків не встановлює вид і міру покарання за той або інший злочин міжнародного характеру і лише в деяких випадках дає країнам-учасницям міжнародних угод рекомендації з цього приводу. Тому компетенція визначення санкцій за подібні порушення міжнародного правопорядку цілком залежать від держави, що притягає особу до кримінальної відповідальності.

Кримінальне право є частиною культури народу і лежить у серці його правових традицій. Відповідно і система кримінальних покарань кожної держави є унікальним результатом його багатовікової історії. На сьогоднішній день уявляється неможливим уніфікувати законодавства різних держав у сфері призначення покарань за скоєння злочинів міжнародного характеру, особливо зважаючи на значні відмінності континентальної й англосаксонської системи права. Найбільш прийнятним на сьогоднішній день здається рішення, яке запропоноване І.І. Карпецем, зміст якого полягає у тому, щоб встановлювати рекомендації щодо виду і міри покарання в міжнародних угодах за скоєння злочинів міжнародного характеру, що могло б сприяти більш одностайному підходу до призначення покарань за злочини міжнародного характеру [6, с. 227].

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що визначення місця скоєння злочину має важливе значення при притягненні особи до кримінальної відповідальності за скоєння злочинів міжнародного характеру. Незважаючи на те, що це питання і містить у собі дискусійні моменти, основні шляхи його вирішення вказуються у міжнародних правових актах у сфері кримінального права, що приводить до думки про необхідність подальшого розширення його впливу на національні правові системи. Тому найбільш раціональним, на наш погляд, є рішення про комплексне регулювання питань щодо місця скоєння злочинів міжнародного характеру на рівні національних і міжнародної правових систем з наданням пріоритету останній. Таким чином, питання узгодження національного та міжнародного кримінального права в питанні регулювання відповідальності за скоєння злочинів міжнародного характеру має перспективу подальшої наукової розробки.

Література:

1. История дипломатии. Т. 1. – М.: Гос. Изд-во полит. литературы, 1959. – 896 с.

2. Кант И. Метафизика нравов. Собрания. В 8-ми т. - М.: Чоро, 1994. - Т. 6. - 613 с.

3. Klip, A. And van der Wilt, H. (2002) ‘Preface’ in Klip, A. And van der Wilt, H. Harmonisation and harmonising measures in criminal law, Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Science.

4. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учебное пособие/ Под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина. - М.: Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2003. – 576 с.

5. Козаченко И.Я. Пространственная и временная обусловленность уголовной ответственности // Вопросы теории и практики применения уголовного закона: Карпец. Сб. – Изд-во Красноярского ун-та, 1990. – 200 с.

6. Карпец И.И. Преступления международного характера. – М., 1979. – 264 с.

7. Блум М.И. Действие советского уголовного закона в пространстве. Учебное пособие/ Редакционно-издательский отдел ЛГУ им. Петра Стучки: Рига, 1974. – 263 с.